

Halina Łach

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

UMOWA SUWALSKA: FAKTY I INTERPRETACJE

Suwalszczyzna już 500 lat temu była terenem wspólnego osadnictwa ludności litewskiej i polskiej. Na jej obszarze szukali możliwości powiększenia swych fortun magnaci litewscy, by wspomnieć tylko Radziwiłłów, Paców, Tyszkiewiczów, Wiśniowieckich, Ogińskich. W okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów ziemia suwalsko-sejneńska należała do Wielkiego Księstwa Litewskiego i stała się częścią województwa trockiego. Pozostawała w nim aż do rozbiorów¹.

Geneza wyodrębnienia się Suwalszczyzny jako regionu sięga III rozbioru Polski, tj. 1795 r., wówczas ziemie te przypadły Królestwu Pruskiemu i weszły w skład tzw. Prus Nowowschodnich. Następnie tereny te stały się częścią Księstwa Warszawskiego (od 1807 r.) i Królestwa Polskiego (od 1815 r.). W 1816 r. wyodrębniono województwo augustowskie z siedzibą władz w Suwałkach. W 1837 r. województwo augustowskie przekształcono na gubernię augustowską, którą z kolei w 1866 r. przedzielono na gubernię łomżyńską i suwalską w ramach reformy administracyjnej Królestwa. Gubernię suwalską tworzyły powiaty: augustowski, kalwaryjski, mariampolski, sejneński, suwalski, wołkowyski i władysławowski².

Gubernia suwalska, której częścią składową była ziemia sejneńsko-suwalska, w drugiej połowie XIX w. stanowiła swoistą mozaikę narodowościową. Zamieszkiwali ją Litwini, Polacy, Żydzi, Niemcy, Białorusini i Rosjanie. W powiecie sejneńskim biegła granica etnograficzna polsko-litewska, dzielająca go na dwie części: większą północno-wschodnią o przewadze ludności litewskiej i mniejszą południowo-zachodnią z przewagą ludności polskiej. W miarę przyjazne stosunki między Polakami i Litwinami zaczęły ulegać wyraźnemu osłabieniu pod koniec XIX w. Wynikało to z tego, iż powstał wówczas na Litwie ruch narodowy i zaczęła budzić się świadomość narodowa Litwinów.

Rozwijający się litewski ruch narodowy od samego początku pragnął maksymalnie rozszerzyć granice przyszłego państwa litewskiego i wybiegał daleko poza granice etnograficznej Litwy oraz nabrał charakteru antypolskiego. Mało był skłonny do kompromisów politycznych, głównie przed Polską, jako sąsiadem silniejszym i nie pozbawionym praw do spornych terenów³.

¹ *Wspólne dziedzictwo archiwalne. Suwalszczyzna w archiwaliach z Polski i Litwy*, Archiwum Państwowe w Suwałkach, marzec-maj 2006, s. 3.

² S. Buchowski, *Konflikt polsko-litewski o ziemię sejneńsko-suwalską w latach 1918–1920*, Sejneńskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Sejny 2009, s. 11.

³ *Ibidem*, s. 16–29.

Ziemia sejneńsko-suwalska stała się terem spornym pomiędzy Polakami a Litwinami pod koniec I wojny światowej, gdy oba narody odzyskiwały niepodległość i zabiegały o przyłączenie tego obszaru do swych państw. W konflikcie polsko-litewskim o przynależność państwową ziemi suwalsko-sejneńskiej niemałą rolę odegrali Niemcy, którzy nie chcieli dopuścić do przejęcia tych terenów przez Polskę. Z tego powodu popierali litewskie roszczenia terytorialne, podsycali konflikt polsko-litewski i jawnie popierali Litwinów. Podwójna okupacja niemiecko-litewska w 1918 r. oraz jawne współdziałanie obu stron budziło sprzeciw ludności polskiej, powodowało reakcję władz polskich i czynników międzynarodowych. Doprowadziło w końcu do walk zbrojnych.

Żeby właściwie zrozumieć znaczenie konfliktu polsko-litewskiego, polskiego zrywu niepodległościowego z tego okresu – powstania sejneńskiego oraz podpisaną umowę suwalską, historycy z Polski i Litwy w dniach 10–11 września 2010 r. byli organizatorami konferencji naukowej na temat: *Umowa suwalska. Fakty i interpretacje*. Data i wybór miejsca obrad konferencji nie było przypadkowe. Organizatorzy chcieli uczcić rocznicę podpisania umowy suwalskiej kończącej konflikt polsko-litewski, którą 90 lat temu podpisano w tym samym budynku w Suwałkach 7 października 1920 r.

Miejscem obrad konferencji był budynek Archiwum Państwowego i Hotel „Wigry” w Ośrodku Sportu i Rekreacji w Suwałkach.

Organizatorem konferencji był Prezydent Miasta Suwałki, Archiwum Państwowe i Muzeum Okręgowe w Suwałkach, Instytut Historii Litwy oraz Polskie Towarzystwo Historyczne – Oddział w Białymstoku. Honorowy patronat nad konferencją objęła Wicemarszałek Sejmu RP Pani Ewa Kierzkowska. Organizatorom swojego wsparcia udzielili Departament Dziedzictwa Kulturowego Republiki Litwy i Fundacja Wspierania Kultury przy Ministerstwie Kultury Litwy.

Na konferencję przybyli przedstawiciele środowisk naukowych ze szkół wyższych i instytucji państwowych, między innymi: Zastępca Prezydenta Miasta Suwałki Marek Buczyński, Dyrektor Instytutu Historii Litwy dr Rimantas Miknys, Prezes Zarządu Fundacji Wspierania Współpracy Litewsko-Polskiej im. A. Mickiewicza Gražina Dremaitė, reprezentująca Departament Dziedzictwa Kulturowego przy Ministerstwie Kultury Litwy, Główny Inspektor Państwowy Audronė Vyšniauskaitė, Dyrektor Archiwum Powiatowego w Mariampolu Rimvydas Urbonavičius, Dyrektor Instytutu Pamięci Narodowej Oddziału w Białymstoku prof. dr hab. Cezary Kukło, Dyrektor Instytutu Historii Uniwersytetu w Białymstoku prof. dr hab. Wojciech Śleszyński, Zastępca Dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu w Białymstoku dr hab. Jan Snopko.

Uroczyste otwarcie konferencji odbyło się o godzinie 16.00 w Archiwum Państwowym. Wystąpienia powitalne wygłosili Zastępca Prezydenta Miasta Suwałki Marek Buczyński, dr Jan Jerzy Milewski prezentujący Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku oraz Dyrektor Archiwum Państwowego Tadeusz Radziwonowicz. W swoich wystąpieniach podkreślili, że choć

wiedza o faktach z 1920 r., czyli z trudnego, wręcz dramatycznego okresu konfliktu polsko-litewskiego jest nadal niewystarczająca, to umowa suwalska i łączone z nią zajęcie przez „zbuntowane” wojska gen. Lucjana Żeligowskiego Wilna i Wileńszczyzny przez dziesięciolecia miały niezwykle istotny wpływ na kształt stosunków polsko-litewskich w wymiarze państwowym i społecznym. Zaznaczyli, że chodzi nie tylko o rozstrzygnięcia terytorialne, ale też o to, że w świadomości wielu Litwinów i Polaków, zamiast wiedzy funkcjonowały i jeszcze funkcjonują ukształtowane po 1920 r., zbyt często szkodliwe mity. Liczą, że w trakcie konferencji podjęty zostanie rzeczowy i konstruktywny dialog w trudnych i budzących wiele kontrowersji, a nawet emocji sprawach.

W toku obrad wygłoszone zostały referaty przez naukowców z różnych ośrodków akademickich. Mgr Krzysztof Skłodowski z Suwałk mówił o *Radzie Ludowej Okręgu Suwalskiego jako reprezentacji polskiej społeczności na Suwalszczyźnie w okresie lipiec – wrzesień 1920 r.*, a dr Česlovas Laurinavičius z Wilna zaprezentował *Kwestie sporne w historii stosunków litewsko-polskich w r. 1920*. Następnie mgr Tadeusz Radziwonowicz, Dyrektor Archiwum Państwowego z Suwałk, zabrał głos na temat *Polsko-litewskich rokowań w Suwałkach 30 września – 7 października 1920 r.*, z kolei dr Edmundas Gimžauskas z Wilna mówił o *Rokowaniach w Suwałkach i umowie suwalskiej we wspomnieniach: M. Biržiški i B.K. Balutisa*, a dr Rymantas Miknys z Wilna podjął kwestię *Umowy suwalskiej w dzienniku i ocenach publiczno-prawnych Michała Römera*. Prof. dr hab. Alvydas Nikžentaitis z Wilna mówił na temat *Kultura pamięci jako obiekt polityki zagranicznej w regionie Europy Środkowo-Wschodniej*, zaś dr Vladas Siratavičius z Wilna o *Roli ocen umowy suwalskiej w przygotowaniu umowy polsko-litewskiej r. 1994 w Litwie*. Referat prof. dr hab. Grzegorza Nowika z Warszawy pt. *Marszałka Józefa Piłsudskiego koncepcja prowadzenia wojny z bolszewicką Rosją* przedstawił dr hab. Jan Snopko, a referat prof. dr hab. Krzysztofa Buchowskiego z Białegostoku pt. *Recepcja konfliktu polsko-litewskiego (1919–1920) w polskim społeczeństwie w latach międzywojennych i współcześnie* zaprezentował dr Jan Jerzy Milewski.

Problematyka konfliktu polsko-litewskiego na konferencji była też prezentowana przez historyków z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Dr Wiesław Bolesław Łach w referacie na temat *Rola Ligi Narodów w próbie rozstrzygnięcia polsko-litewskiego sporu terytorialnego i wytyczeniu wspólnej granicy – próba oceny*, podkreślił, iż w relacjach polsko-litewskich po I wojnie światowej rozpoczął się okres pasywnego i chronicznego konfliktu, który na wiele lat miał pozostać nierozwiązany. Odpowiedzialnością za chłodne stosunki można obarczyć zarówno Polaków, jak i Litwinów. Chłodne stosunki nie tylko pogarszały sytuację, ale również eskalowały dalsze napięcia między narodami. Z powodu braku zgody między stronami, sprawami kształtu przyszłej granicy zajęła się Liga Narodów, tym samym doprowadzając do umiędzynarodowienia konfliktu, ale i ona nie doprowadziła do pojednania

między państwami chociaż sprawę granicy rozwiązała arbitralna decyzja Rady Ambasadorów.

Natomiast dr Halina Łach z uniwersytetu z Olsztyna zaprezentowała temat *Od linii Focha do ustanowienia współczesnej polsko-litewskiej granicy państwowej*. Mówiła, że współczesna polsko-litewska granica państwowa jest najstarszym fragmentem polskiej granicy wschodniej, gdyż pochodzi z 1919 r. (tzw. „linia Focha”). Ustanowiona została na ziemi sejneńsko-suwańskiej po I wojnie światowej. W okresie międzywojennym granica stała się barierą przestrzenną i ukazywała bardzo napięty stan stosunków polsko-litewskich. Po 1989 r. granica polsko-litewska jest instrumentem polityki zagranicznej obu państw i zadaniem jej jest integrowanie pogranicza oraz budowanie dobrosąsiedzkich stosunków między tak bliskimi narodami.

Treści zawarte w referatach oraz dyskusje wykazały, że konferencja poświęcona umowie suwańskiej i innym wydarzeniom z historii stosunków polsko-litewskich w okresie międzywojennym, a także problemom wykraczającym poza ścisłą jej tematykę, była bardzo potrzebna.

Na zakończenie konferencji wystąpił Dyrektor Instytutu Pamięci Narodowej Oddziału w Białymstoku prof. dr hab. Cezary Kukło, który zaznaczył, że przedstawienie burzliwych dziejów konfliktu polsko-litewskiego powinno przyczynić się do lepszego zrozumienia fragmentu przeszłości i służyć powinno przezwyciężaniu nagromadzonych nieporozumień we wzajemnych stosunkach. Z kolei dr Česlovas Laurinavičius z Wilna podkreślił, że należy rozwijać współpracę naukową między historykami Polski i Litwy, dokonywać okresowych podsumowań badań z okresu konfliktu polsko-litewskiego, aby nabierać zaufanie do siebie, gdyż w tym jest siła i potencjał. Natomiast dr Jan Jerzy Milewski na zakończenie złożył serdeczne podziękowania uczestnikom i organizatorom konferencji za trud i pracę włożoną w jej przygotowanie, po czym konferencja została zamknięta.

Warto nadmienić, że w związku z konferencją pracownicy Archiwum Państwowego w Suwałkach przygotowali niewielką wystawę materiałów archiwalnych oraz ich kopii, dotyczących obecnych terenów Litwy, a zwłaszcza stosunków polsko-litewskich, w okresie od XVII w. po czasy nam współczesne.